

Lehtinen, E., S. Aaltonen, M. Koskela, E. Nevasaari & M. Skog-Södersved (toim.) 2011. AFinLA-e Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 2011 / n:o 3. 75–87.

Auli Kulkki-Nieminen

Tampereen yliopisto

Selkoistamisen vaikutukset uutistekstin aloitukseen

This article presents a functional way of describing and analyzing news according to differences in starting point of texts. My study is concerned with news texts and how these are adapted into plain Finnish. The data of my research has been published by Finnish News Agency [STT], by newspapers and by Selkouutiset [Plain News]. The basic theoretical ground is in M.A.K. Halliday's functional grammar, especially ideas of different metafunctions and text as a meaning making potential. The simplifications identified reveal the intention of the writer to produce a version in keeping with a text which is simpler and less elaborate than standard language. The study shows that rendering texts into simplified language affects headline and first sentences of the text. The most significant differences concern how language is used to create and sustain interaction.

Keywords: Plain Finnish, simplified news texts, functional grammar, genre

1 Johdanto

Tämän artikkelin tavoitteena on selvittää, millä tavalla uutistekstejä aloitetaan toisaalta päivälehtien uutisissa ja toisaalta selkoistetuissa uutisissa. Tarkastelu pohjautuu uutisen selkoistamista koskevan väitöstutkimukseni (Kulkki-Nieminen 2010) tuloksiin, joiden mukaan uutistekstin voi aloittaa kolmella eri tavalla. Rajaan käsittelyn tässä yhteydessä tekstin aloitukseen, otsikkoon ja ensimmäisiin virkkeisiin ja havainnollistan väitöstutkimuksessani tunnistamiani aloitustyyppisiä paitsi selkouutisilla myös päivälehdistä poimituilla esimerkeillä. Artikkelissa painotan journalistisen kirjoittamisen näkökulmaa ja otan huomioon uutisen heterogeenisyyden tekstilajina.

Journalistisena tekstinä uutinen määrittyy ensisijaisesti käyttötarkoituksensa mukaan, mikä luo pohjaa laajalle tekstilajipiirteiden variaatiolle ja muutoksille. Uutisen viestinnällinen funktio painottuu tiedonvälitykseen, mutta on tarkoituksenmukaista lähestyä uutista monitahoisempana tekstilajina sekä retorisesti että tutkimusmateriaalina. Uuden median sanaston (Kuutti 2006: 242) mukaan uutinen on vanhin ja yleisin juttutyyppi, joka kertoo ”uuden, yllättävän ja merkittävän tiedon – – äskettäin tapahtuneesta tai tietoon saadusta, yleisesti kiinnostavasta asiasta”. Pietilä (1993: 355) pitää samoin tiedonvälitystehtävää keskeisenä, mutta sen lisäksi hänen mukaansa on kyse ”yhteisyyden luomisesta, rituaalista, arkijärkisen konseksuksen ylläpidosta, sosiaalisista suhteista ja sosiaalisesta organisoitumisesta”.

Uutisen määrittelyyn tekstilajina vaikuttavat tekstin rakenne ja etenkin tekstin alku. Uutismaisuutta arvioidaan alun painokkuudella, tehokkuudella ja vaikuttavuudella. Tekstilajitieto on myös tärkeä tulkinnan lähtökohta, joten lajipiirteiden näkyminen tukee tekstin ymmärrettävyyttä. Uutisen tekstilajia varioivia keskeisiä muuttujia ovat julkaisukanava, jako koviin ja pehmeisiin uutisiin, asema tekstiketjussa, tekstin tuottaja, muut uutistekstit ja muut samaa aihetta käsittelevät tekstit. Ajankohtaista ja merkittävää tapahtumaa käsittelevää kovaa uutista pidetään usein prototyyppisenä tekstilajin edustajana. Kunelius (1996: 266–279) kuvaa kovan uutisen erityispiirteitä ja suhdetta pehmeään uutiseen sisällön, sanaston ja ilmaisutavan sekä rakenteen ja kerronnan näkökulmista.

Teksteihin vaikuttavat toimituksellisten käytäntöjen muutokset, ja uutisella on perustavana median tekstilajina intediskursiivista (Fairclough 1992: 124) vaikutusta muihin tekstilajeihin. Tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota myös siihen, että tekstilajipiirteet muuttuvat eri syistä. Tietynlaista muutosta tukee keskustelunomaistuminen, joka luo tekstiin epämuodollisuuden ja tuttuuden vaikutelmaa sekä antaa niin sanotulle suurelle yleisölle mahdollisuuden arvioida päättäjien lausuntoja, jos ne esitetään arkikielisesti. (Fowler 1991: 57; Kalliokoski 1999: 71–72.)

Olen tutkinut väitöskirjassani (Kulkki-Nieminen 2010) Suomen tietotoimiston julkaisemien tekstien ja niistä selkouutiseksi mukautettujen tekstien eroja. Tietotoimiston julkaisema teksti uuskontekstoidaan eli siirretään eri kontekstiin ja muunnetaan siihen sopivaksi. Uuskontekstointia tutkitaan juuri intertekstuaalisista ketjuista tarkastelemalla niitä moniäänisinä kokonaisuuksina. (Linell 1998: 144–145, 149.) Selkouutinen toteuttaa kuitenkin samaa viestinnällistä funktiota kuin tietotoimiston tekstikin. Selkoversiota voi pitää uutisen alalajina, jonka julkaisukanavien kohderyhmänä ovat erityisryhmät kuten eri vammaisryhmiin kuuluvat, lukivaikeuksiset, vanhuksset ja suomea opiskelevat maahanmuuttajat. Tällaisia julkaisukanavia ovat esimerkiksi Selkouutiset-lehti, aikakauslehti Leija, radion selkokielliset uutiset ja selkokielliset verkkosivut. Selkokiellistäminen nähdään mukauttamisena, mikä näkyy kielimuodon määritelmässä:

Selkokieli on suomen kielen muoto, joka on mukautettu sisällöltään, sanastoiltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi. Se on suunnattu ihmisille, joilla on vaikeuksia lukea ja/tai ymmärtää yleiskieltä. (Virtanen 2009: 17.)

Selkoistaminen muuntaa sekä lajipiirteitä että ilmaisutapoja, mikä näkyy tekstin eri versioita verrattaessa.

Nykyisissä selkokirjoittajille annetuissa suosituksissa otetaan huomioon sana- ja lausetason lisäksi tekstin taso. Muokkaamisen nimittäminen mukauttamiseksi korostaa lukijan ottamista huomioon yksinkertaistamalla ja pelkistämällä tekstiä sisällöllisesti ja rakenteiltaan. Selkoistettaessa vältetään pitkiä yksiköjä sekä sana- että lausetasolla. Teksteissä tavoitellaan yksiselitteisyyttä ja johdonmukaisuutta. (Yhteenveto suosituksista esim. Virtanen 2009: 108–109.) Selkokiellistämistä on tutkittu lähinnä opinnäytteissä, joista useimmat koskevat kirjoittajille annettujen suositusten toteutumista kaunokirjallisuuden mukautuksissa (esim. Honko 2005; Järvinen 1998; Luokkanen 2004). Olen väitöstutkimuksessani arvioinut suositusten muuttumista ja niiden käyttökelpoisuutta (Kulkki-Nieminen 2010: 32–41).

2 Uutistekstin alun analyysi

Uutisen rakenteessa ja jäsentelyssä pyritään selkeyteen, johdonmukaisuuteen ja ymmärrettävyyteen. Sisällöllisesti painottuvat tärkeiksi arvioidut, uutisarvoiset asiat. Tekstin alku, otsikko ja ingressi (kärki), on uutisen ydinosa, joka vaikuttaa koko tekstin rakenteeseen. Usein noudatetaan ns. elementtikirjoittamisen periaatetta, jolloin kappaleilla ja asioiden esittämisjärjestyksellä osoitetaan tärkeysjärjestys. Erityispiirteenä on myös otettava huomioon, että jos sitaateissa käytetään repliikkiviivaa, jokainen sitaatti aloittaa uuden kappaleen. Tekstin ensimmäinen kappale, ingressi, tiivistää tärkeimmän

sisällön (Kuutti 2006: 61). Otsikko on samoin tekstin sisältöä tiivistävä (mts. 161), mutta sitä käytetään myös vastaanottajan huomion kiinnittämiseen ja mielenkiinnon herättämiseen.

Kovan uutisen alku on ydin, joka vaikuttaa merkittävästi tekstin kokonaisrakenteeseen, koska se tarjoaa tietyn näkökulman käsiteltyyn aiheeseen. Tekstin muut osat tarkentavat sisällöllisesti otsikkoa ja ingressiä. (White 2000: 388–389.) Vaihtelua syntyy esimerkiksi siitä, millaisessa suhteessa otsikko on aloitusvirkkeeseen, mitä ensimmäisen virkkeen teemaosassa on ja millainen merkityksenanto tekstin alussa painottuu. Aloitus tapaa muovaavat toisaalta tekstin sijoittuminen uutisketjuun ja tapahtuman ajankohtaisuus, toisaalta kirjoittaja voi valita aloitustavan, jossa korostuu vuorovaikutuksellisuus. Toimituksellisesti uutismaisia tekstejä voidaan jaotella myös sen mukaan, julkaistaanko teksti uutistapahtumaan nähden etu- vai jälkikäteen tai onko kyse tapahtuman seurauksista kertovasta jatkojutusta (Kuutti 2006: 84). Vastaanottajan kannalta uutinen ei ole irrallinen kokonaisuus vaan osa uutisvirtaa, tekstien ketjua, jossa on myös toisteisuutta ja ennakoitavuutta.

Selkoistamisen vaikutus näkyy erityisesti uutistekstin aloituksessa. Funktionaalisesti tarkastellen tekstin otsikko ja ensimmäinen virke toteuttavat eri aloitustavoissa erilaista merkityksenantoa ja tekstin alusta näkyy asian käsittelyn näkökulma. Funktionaalisen kieliopin (Halliday 1994: xiii) mukaisesti voidaan tehdä perusjako erilaisiin merkityksenantoihin, jotka tarjoavat tietynlaisen tulkinnan näkökulman. Ideationaalinen merkityksenanto painottuu sisällölliseen aspektiin, käsitteellistämiseen ja nimeämiseen. Interpersonainen merkityksenanto näkyy siinä, millaista vuorovaikutusta teksti ylläpitää. Tekstuaalinen merkityksenanto reaalistuu siinä, miten teksti muodostuu viestiksi. Perustan uutisen aloitustapojen luokittelun merkityksenannon painotusten eroihin: 1) fakta-aloituksessa painottuu faktojen esittäminen uutisaiheesta, 2) vuorovaikutusaloituksessa merkityksenanto painottuu kirjoittajan ja lukijan välisen vuorovaikutuksen luomiseen ja esimerkiksi sen osoittamiseen, millainen vastaanottaja tekstiin kirjoittuu ja 3) diskurssialoituksessa painottuu tekstuaalinen merkityksenanto, esimerkiksi teemaosan käyttö ja informaation esittäminen annettuna (ks. Shore 2008).

Aloitustapojen käytön erot näkyvät väitöstutkimukseni aineistossa, johon kuuluu 54 lähtötekstiä eli tietotoimiston julkaisemaa tekstiä ja 50 Selkouutiset-lehden julkaisemaa uutista, joissa mainitaan, että lähteenä on käytetty STT:n tekstiä. Ns. fakta-aloituksia on kummissakin teksteissä yli puolet. Lähtöteksteissä on lisäksi lähes yhtä paljon vuorovaikutus- ja diskurssialoituksia. Selkoteksteissä diskurssialoituksia on vain muutama, joten niissä korostuvat vuorovaikutusaloitukset, joita on noin kolmasosassa teksteistä. Lisäksi selkoistaminen tuottaa uutisiin aivan tietynlaisia vuorovaikutusaloituksia. Käsitellessä eri aloitustapoja ja selkoistamisen vaikutuksia seuraavissa alaluvuissa esimerkkien avulla. Havainnollistan eri tyyppisiä päivälehtiesimerkeillä, jotka eivät kuulu väitöstut-

kimukseni aineistoon, koska haluan havainnollistaa tyypittelyä prototyypisillä mediateksteillä.

2.1 Fakta-aloitus

Prototyypisen uutisen funktiona on faktojen välittäminen. Fakta-aloitus syntyy niin, että tekstin alussa painottuu ideationaalinen merkityksenanto. Alussa on tärkeä uutisarvoinen asia, johon ei sisälly kommentoivaa, referoivaa tai johdatteluvaa ainesta ja joka ei luo suoraa tekstiyhteyttä aiheen diskurssiin. Otsikko ja ensimmäinen virke liittyvät kiinteästi yhteen, ja tekstin alussa voi olla toistoa. Esimerkiksi seuraavassa Aamulehdestä peräisin olevassa esimerkissä on fakta-aloitus:

/Nova-yhtiöiden seitsemälle entiselle johtajalle syytteitä/
STT Helsinki, AL 29.10.2010

Seitsemän Nova-yhtiöiden johtoon kuulunutta ihmistä saa syytteet törkeästä velallisen epärehellisyydestä. Epäilyissä on kyse yhtiöiden varojen käytöstä.

Tekstin otsikko on ensimmäisen virkkeen parafrasi. Aloitusvirke täsmentää otsikkoa, ja asia ilmaistaan täydellisenä lauseena, jossa tarkennetaan syytteiden laatua: *syytteet törkeästä velallisen epärehellisyydestä*. Viestinnällisesti aloitustapa korostaa asian, itse uutisaiheen, näkökulmaa, eikä kirjoittaja näy.

On mahdollista, että selkoistaminen ei muuta kyseisenlaisia aloituksia. Todennäköisyys siihen, että lähtötekstin fakta-aloitus on vastaavana myös selkoversiossa, on varsin suuri. Selkoistaminen vaikuttaa ehkä vain yksityiskohtien ja määritteiden määrään tai esittämisjärjestykseen. Seuraavassa esimerkkiparissa selkoistettaessa on yksinkertaistettu ilmaisutapaa:

STT 17.12.2006
/Palander palasi alppihiihdon eliittiin. Suomalainen laski Alta Badian suurpujottelun voittoon/

Kalle Palander teki hienon paluun alppihiihdon terävimpään kärkeen sunnuntaina Italiassa.

SU 19.12.2006
/Palander palasi huipulle/

Kalle Palander teki paluun alppihiihdon huipulle sunnuntaina. Palander voitti tuolloin Italian Alta Badiassa järjestetyn maailmancupin suurpujottelun.

Selkotekstissä otsikko on pelkistetympi, ja osa sen yksityiskohdista sisältyy tekstin toiseen virkkeeseen. Lähtötekstin ilmaus *palasi eliittiin* on selkotekstissä havainnollisempaan *palasi huipulle*.

Jos tekstin alku vaatii erityistä selkeyttämistä esimerkiksi uutisaiheen vuoksi, lähtötekstin fakta-aloitus muunnetaan vuorovaikutusaloitukseksi. Silloin asianäkökulmasta siirrytään puhujan tai vastaanottajan näkökulmaan.

2.2 Vuorovaikutusaloitus

Aloitustavassa painottu interpersoonainen merkityksenanto, ja se on suunnattu korostetusti lukijalle. Alku luo yhteyden vastaanottajaan ja tarjoaa näkökulmaa, jolla haetaan kosketuspintaa hänen maailmaansa. Otsikossa ja ensimmäisessä virkkeessä voi olla esitteleviä ja johdattavia lauseita tai kirjoittajan kommentteja käsiteltävästä aiheesta. Vuorovaikutusaloituksina pidän myös niitä, joissa on suoraa tai epäsuoraa esitystä ja jotka ylläpitävät moniäänisyyttä. Teksteille on myös tyypillistä otsikon ja alun semanttinen etäisyys. Seuraava esimerkki on Helsingin Sanomien Ulkomaat-osastosta.

/Iran julistautui supermahdiksi vallankumouksen 30-vuotispäivänä
 HS seurasi juhlallisuuksia Teheranissa
 Presidentti: neuvottelemme USA:n kanssa, jos Obama muuttaa Bushin linjaa/

Tommi Nieminen
 Helsingin Sanomat
 11.2.2009

TEHERAN. Presidentti Mahmud Ahmadinejad on niukin naukin 160-senttinen, ja sen huomaan. Ruskeaan ja löpsöttävään pikkutakkiin pukeutunut presidentti seisoo puhujalavalla Teheranin Azadi-aukiolla. Hänen päänsä tuskin näkyy lavan etureunan kukkapuskien takaa. On tiistai-iltapäivä, ja maailman ainoa islamilainen tasavalta juhlii islamilaisen vallankumouksen 30-vuotispäivää.

Aloituksessa huomattavaa on otsikon ja ensimmäisten lauseiden etäisyys. Kuvailua pohjustaa vain alaotsikko (*HS seurasi juhlallisuuksia Teheranissa*). Etenkin ensimmäisen virkkeen lause *ja sen huomaa* luo puhujanäkökulmaa. Aloituksen kuvaileva ote viittaa reportaasiin, ja retorisesti syntyy vaikutelma yhteyden luomisesta vastaanottajaan ja samanmielisyyden hakemisesta huumorin keinoin. Samanmielisyyttä haetaan siinä, mitä kuvastusta henkilöstä kerrotaan. Erityisesti huomiota kiinnitetään presidentin lyhyteen (*niukin naukin 160-senttinen, Hänen päänsä tuskin näkyy lavan etureunan kukkapuskien takaa*). Mainitsemalla *ruskea ja löpsöttävä pikkutakki* saadaan aikaan vaikutelma arkisuudesta.

Väitöstutkimukseni aineistossa lähtötekstien vuorovaikutusaloitukset sisältävät kommentointia ja asennemerkityksiä tai referointia. Aineistossani on esimerkkejä, joissa lähtötekstin aloitusta muokataan vuorovaikutuksellisemmaksi ja lukijan paremmin huomioon ottavaksi lisäämällä tekstin alkuun johdatteleva lause. Näin voidaan lähestyä aihetta yleisemmin ja muokata ilmaisua toiminnallisemmaksi.

STT, 14.3.2005

/Selvitys: Helsinki maailman toiseksi turvallisin kaupunki/

Helsinki on heti Luxemburgin jälkeen maailman toiseksi turvallisin kaupunki, todetaan maanantaina julkistetussa selvityksessä.

SU, 30.3.2005

/Helsinki toiseksi turvallisin/

Maailmanlaajuudessa tutkimuksessa on selvitetty, mikä on maailman turvallisin kaupunki.

Lähtötekstin alussa on varsinainen uutinen Helsingin sijoittumisesta selvityksessä toiseksi, ja sama toistuu otsikossa. Selkotekstissäkin otsikko sisältää uutisen kiteytetysti, mutta teksti alkaa johdattelevalla, toimintaa (*on selvitetty*) ilmaisevalla lauseella *Maailmanlaajuudessa tutkimuksessa on selvitetty, mikä on maailman turvallisin kaupunki*. Näin tekstiin kirjoittuu lukija, jonka katsotaan tarvitsevan taustatietoa uutisaiheena olevalle yksityiskohdalle.

Selkoistaminen voi tuottaa tekstin alkuun lukijanäkökulmaa tukevia lauseita, jotka ovat sisällöllisesti etäällä uutisaiheesta. Otsikko voi kuitenkin olla lähellä lähtötekstin muotoilua. Lähtöteksteissä tämäntyyppisiä aloituksia ei käytetä.

STT 28.5.2003

/Viranomaiset varoittavat markkinoilla olevista nikkelikoruista/

Kuluttajavirasto ja Turvatekniikan keskus varoittavat markkinoilla olevista huomattavasti nikkeliä sisältävistä koruista.

SU 10.6.2003

/Edullisissa koruissa saattaa olla haitallista nikkeliä/

Etenkin kesällä ihmiset ostavat paljon kivannäköisiä ja edullisia koruja.

Lähtötekstin alussa, sekä otsikossa että ensimmäisessä virkkeessä, on tiivistys uutisena olevasta faktasta (varoitus nikkeliä sisältävistä koruista). Kirjoittaja on tiedon välittäjän roolissa. Selkotekstin otsikossa on käytetty modaaliverbiä *saattaa*, joka vähentää tiedon uhkaavuutta. Tekstin alussa olevan lauseen sävy on myönteinen: *Etenkin kesällä ihmiset*

ostavat paljon kivannäköisiä ja edullisia koruja. Korujen ostaminen yhdistetään kesään, ja koruja luonnehditaan myönteisesti (*kivannäköisiä ja edullisia*). Lähtötekstin ja selkoversion merkittävä ero on niiden ylläpitämässä vuorovaikutuksessa.

Selkoversiossa lukijanäkökulman hakeminen voi johtaa lähtötekstiin verrattuna huomattavan yleistävään uutisaiheeseen, kuten seuraavassa esimerkkiparissa.

STT 9.4.2006
/Pelastuslaitokset syynäivät hallien kattolumet/

Pelastuslaitokset tekevät hallirakennusten lumen peittämistä katoista riskianalyysjä eri puolilla Suomea.

SU 11.4.2006
/Katot vaarassa lumen vuoksi/

Monien talojen katolla on vielä paljon lunta.

Lähtötekstin uutinen pelastuslaitosten tekemistä hallirakennusten tarkastuksista ei näy selkotekstin alussa ollenkaan, vaan siinä puhutaan yleisesti katoista ja lumen määrän vaarasta sekä otsikossa että ensimmäisessä virkkeessä. Johdatteleva lause *Monien talojen katolla on vielä paljon lunta* yleistää asian muihin kuin hallirakennuksiin, ja siksi asia voi tuntua omakohtaiselta monista lukijoista. Selkoistamisen tavoitteena on hakea näkökulma, jolla on yhtymäkohtia lukijoiden elämänpäiriin.

2.3 Diskurssialoitus

Diskurssialoituksessa painottuu tekstuaalinen merkityksenanto. Aloitustavalle on tunnusomaista tuttua esitetyn tiedon tuominen määriteketjuina ensimmäisen virkkeen teemaosaan. Siksi teksti luo vaikutelman intertekstuaalisuudesta, lähinnä yhteydestä aiheesta aiemmin julkaistuihin teksteihin. Kyse voi olla ns. jälkiuutisesta, jolloin aiemmin uutisoidusta tapahtumasta on uutta kerrottavaa. Kirjoittajan valinnat näkyvät siinä, mitä teemaosaan sisältyy eli mitkä seikat esitetään annettuina. Seuraava esimerkki on Aamulehden pikku-uutisesta.

/Hervannan Siwan ryöstö – poliisi palasi lähtöruutuun/
AL 29.10.10

VAPAAKSI. Tampereen Hervannassa Ylioppilaankadulla olevan Siwan ryöstön yhteydessä kiinni otettu nuorehko mies on päästetty vapaaksi. Suomalainen mies otettiin kiinni keskiviikkona ja hänet päästettiin vapaaksi torstaina.

Otsikko nimeää aiemmin uutisoidun tapahtuman (*Hervannan Siwan ryöstö*) ja kiteyttää uutisaiheen (*poliisi palasi lähtöruutuun*). Ensimmäisen virkkeen teemaosan määriteketju (*Tampereen Hervannassa Ylioppilaankadulla olevan Siwan ryöstön yhteydessä kiinni otettu nuorehko mies*) viittaa aiempiin uutisiin ja tarkentaa otsikon NP:tä.

Selkouutisissa määriteketjuja puretaan ja muunnetaan lauseiksi, koska pitkät lauseet ja lausekkeet heikentävät ymmärrettävyyttä. Tällöin tekstin alun tematiikka ja teemankulku saattavat muuttua huomattavasti. Uutisaiheelle annetaan taustatietoa eikä informaatiota esitetä annettuna.

STT 16.3.2005
/Lakkautuspäätökset herättivät tyrmistystä/

Puolustusministeri Seppo Kääriäisen (kesk.) esitykset joukko-osastojen lakkauttamisista herättivät luonnollisesti tyrmistystä niissä kunnissa, joita päätökset koskevat.

SU 30.3.2005
/Kaksi varuskuntaa lopetetaan/

Hallitus on päättänyt, että puolustusvoimien kuluja on saatava pienemmiksi. Puolustusministeri Seppo Kääriäinen kertoi äskettäin, missä armeija säästää.

Selkoistamisen vaikutus on merkittävä, koska uutisaihe muuttuu. STT:n tekstissä uutisena ovat joukko-osastojen lakkautuspäätösten aiheuttamat reaktiot. Lähtötekstissä uutisaiheena on lakkauttamispäätös, mikä näkyy otsikosta. Tekstin alku on johdatteleva ja antaa taustaa päätöksille, mutta niitä seuranneista reaktioista mainitaan uutistekstissä myöhemmin. Selkoteksti siis palaa lähtötekstiä aikaisempaan uutistapahtumaan.

Selkouutisen erityispiirre on, että tekstin alussa ei välttämättä mainita tiedon lähdettä, mikä vaikuttaa tekstin moniäänisyyteen.

STT 10.4.2006
/Tutkimus: Naiset autoilevat aiempaa enemmän. Joukkoliikenteen käyttö vähentynyt lentomat kustamista lukuun ottamatta/

Naisten autoilu on lisääntynyt Suomessa merkittävästi kuuden viime vuoden aikana, selvää valtakunnallisesta henkilöliikennetutkimuksesta. Tutkimuksen mukaan 54 prosentilla naisista on auto aina käytössään, kun edellisessä tutkimuksessa kuusi vuotta sitten auto oli aina käytössä 47 prosentilla.

SU 25.4.2006
/Naiset ajavat autoa entistä enemmän/

Naisten autoilu on lisääntynyt selvästi kuuden viime vuoden aikana. Yli puolella kortin omaavista naisista on nykyisin aina auto käytössään. Kuusi vuotta sitten vain alle puolet naisista oli autonomistajia.

Vaikka selkotekstistä voi päätellä, että kyseessä on tilastotietojen vertailu kuusi vuotta aiemmin saatuihin, tiettyä tutkimusta ei mainita lähteeksi kuten lähtötekstissä (*selviää valtakunnallisesta henkilöliikennetutkimuksesta; Tutkimuksen mukaan*). Tällaisissa tapauksissa vuorovaikutus pelkistyy kirjoittajan ja lukijan väliseksi. Kirjoittaja välittää faktoja, joiden lähdettä ei kerrota. Moniäänisyyden pelkistäminen korostuu etenkin silloin, jos lähtötekstin alussa on suora lainaus, joka on muokattu vapaaksi epäsuoraksi esitykseksi (Vološinov 1990: 167; Pietilä 1993: 346).

3 Tuloksia ja pohdintaa

Uutista pidetään ensisijaisesti tiedonvälitystä toteuttavana median tekstilajina, tietynlaisten journalististen ja toimituksellisten käytäntöjen tuotteena, joka on myös vastaanottajille tärkein mediateksti. Lajipiirteiden variaatiota aiheuttavat monet tekijät (ks. luku 1), ja rakenteeltaan prototyyppisenä kovana uutisena voidaan pitää esimerkiksi pikku-uutisen kaltaista sähkeutista (Heikkinen, Lehtinen & Lounela 2005). Jos uutinen nähdään pääasiassa tiedonvälitystä ylläpitävänä tekstinä, huomioon otetaan lähinnä merkityksenanto, jota ilmentää ideationaalinen metafunktio. Teksti välittää faktoja sekä käsitteellistää ja nimeää asioita ja kokemuksia. Huomion kiinnittäminen vuorovaikutuksellisuuteen nostaa esiin kirjoittajan ja lukijan vuorovaikutuksen ja korostaa uutisen sosiaalista ja yhteisöllistä luonnetta. Analyysissa keskeisiä merkitykseen vaikuttavia tekijöitä ovat kirjoittajan näkyminen ja se, millainen lukija tekstiin kirjoittuu.

Olen tutkinut tekstin selkoistamista ja pidän selkouutista alalajina, joka toteuttaa uutisen viestinnällistä funktiota mutta johon erityisryhmiin kuuluville vastaanottajille kohdistaminen vaikuttaa huomattavan paljon. Mukauttaminen muuntaa merkityksenantoa, mikä näkyy myös tekstien aloituksessa. Erilaisen merkityksenannon painottamisen vaikutus aloitukseen näkyy uutisteksteissä yleensä, ei pelkästään selkouutisissa.

Selkouutiseksi mukauttamisessa näkyvät kirjoittajille annetut suositukset. Myös otsikossa ja tekstin alkuvirkkeissä vältetään pitkiä lauseita ja lausekkeita. Lähtötekstin käsitteitä yksinkertaistetaan ja vuorovaikutusta pelkistetään. Pitkät määriteketjut puretaan lauseiksi ja lauseiden väliset suhteet ilmaistaan konjunktioiden ja konnektiivein. Uutisen aihe rajataan usein suppeammaksi kuin lähtötekstissä ja siitä haetaan näkökulmaa, joka voidaan suunnata selvemmin lukijakunnalle.

Uutisen aloitustapojen funktionaalinen tarkastelu monipuolistaa käsitystä tekstilajin variaatiosta, koska lähtökohtana on ajatus kielellisestä merkityspotentialista ja kirjoitetuista teksteistä puhuttaessa kirjoittajan valinnoista. Tekstin aloitus määrittää koko tekstiä, koska se tarjoaa tietyn näkökulman aiheesta. Tekstin tuottajan päätettävissä on, lähestyykö hän aihetta faktojen, vuorovaikutuksen vai aiheen diskurssin näkökulmasta.

Selkouutinen näyttäytyy toisaalta prototyyppisenä uutisena, toisaalta vuorovaikutuksellisuutta korostavana. Jos lähtötekstissä on selkeä fakta-aloitus, se siirretään lähes samanlaisena selkoversioon. Sen sijaan jos aiheen käsittely ja käsitteet vaativat selkeyttämistä, päädytään usein vuorovaikutusaloitukseen, jossa otsikko kiteyttää uutisen mutta jossa ensimmäinen virke on johdatteleva ja taustoittava. Ensimmäisen teemaosan merkityssuhteita saatetaan muuntaa niin, että selkoteksti antaa yläkäsitteen lähtötekstin yksityiskohdalle. Taustoittavat lauseet taas vaikuttavat niin, että varsinainen uutisaihe muuttuu. Uutisvirrassa palataan taaksepäin itse tapahtumaan, eivätkä uutisen pääaiheena ole tapahtuman seuraukset kuten lähtötekstissä.

Selkokirjoittajan tavoitteena on löytää tekstiin näkökulma ja käsittelytapa, jotka tukevat kirjoittajan ja lukijan vuorovaikutusta. Suositusten mukaan kirjoittajan on rajattava aihe niin, että syntyy yhteys lukijan kokemusmaailmaan. Selkouutisissa käytetään erityistä vuorovaikutusaloitusta, joka muuntaa lähtökohdan hyvin etäiseksi lähtötekstin aiheeseen verrattuna. Tekstin alkuun lisätyt yleistävät lauseet (esimerkiksi *Monien talojen katoilla on vielä paljon lunta*) vievät paikan ja huomion uutisarvoiselta asialta. Uutisaihetta pyritään lähestymään myönteisemmin, ja siksi selkoteksteissä on esimerkkejä, joissa velvollisuudet ja uhat ilmaistaan mahdollisuuksina.

Suurin mukauttamisen aiheuttama muutos on vuorovaikutuksen yksinkertaistuminen, mikä näkyy referoiduissa osissa. Tekstin moniäänisyyttä pelkistetään muuntamalla suoran esityksen jaksoja (vapaaksi) epäsuoraksi esitykseksi ja jättämällä lähtötekstin lähteet mainitsematta. Teksteissä korostuu siksi kirjoittajan asema: hän valitsee näkökulman, käsittelytavan ja ilmaisutavat. Jos lähteitä ei mainita, tulkinnassa korostuu kirjoittajan ja lukijan välinen vuorovaikutus.

Selkouutisen aloitustavoissa korostuu odotuksenmukaisesti vuorovaikutuksellisuus. Lähtötekstiä käsitellään lukijaa varten. Kirjoittaja on useimmiten faktojen välittäjän roolissa, mutta mukauttaminen voi muuntaa huomattavan paljon uutiselle ominaista moniäänisyyden toteutumista, jolloin kirjoittajan asema korostuu.

Selkotekstien tutkimus hyödyttää paitsi erityisryhmille suunnatun viestinnän kehittämistä myös tekstilajitutkimusta. Selkoviestinnän kehittämisen keskeisiä alueita ovat suositusten tarkentaminen ja ajantasaistaminen sekä koulutus, joissa otetaan huomioon tutkimustulokset. Tiettyyn lajiin kuuluvien tekstien tutkiminen on osoittanut myös sen, että yleiset selkoistamista koskevat ohjeet sopivat eri tavoin erilaisiin tekstilajeihin. Tekstien uskontekstointi ja versiointi edellyttävät lähtötekstin tarkkaa analyysia, joka

koskee myös tekstilajipiirteitä ja niiden toteutumista. Journalistisissa teksteissä pyritään ymmärrettävyyteen ja selkeyteen, joten tutkimustuloksia voi suhteuttaa yleisesti uutistekstien tuottamiseen.

Kirjallisuus

- Fowler, R. 1991. *Language in the news. Discourse and ideology in the press*. London, New York: Routledge.
- Halliday, M. A. K. 1994. *An introduction to functional grammar*. Second edition. London: Edward Arnold.
- Heikkinen, V., O. Lehtinen & M. Lounela 2005. Lappeenrantalaismies löi toista nenään baarissa, Uutisia ja uutisia. Teoksessa V. Heikkinen, O. Lehtinen & M. Lounela (toim.) *Tekstien arki, tutkimusmatkoja jokapäiväisiin merkityksiimme*. Helsinki: Gaudeamus, 231–258.
- Honko, M. 2005. *Taikurin hatun uusi kuosi – vertaileva analyysi kaunokirjallisen teoksen selkomukautuksesta*. Julkaisematon sivuainetutkielma. Tampereen yliopisto.
- Järvinen, M. 1998. *Seitsemän selkokielistä veljestä. Käännöstiede kaunokirjallisuuden selkokielelle mukauttamisen apuna*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Kalliokoski, J. 1999. Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä. Näkymiä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen. Teoksessa J. Kalliokoski (toim.) *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. Kieli 9, Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 37–97.
- Kulki-Nieminen, A. 2010. *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä*. Acta Universitatis Tamperensis 1524. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kunelius, R. 1996. *The news, textually speaking. Writings on news journalism and journalism research*. Acta Universitatis Tamperensis, ser. A, vol. 520. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kuutti, H. 2006. *Uusi mediasanasto*. Jyväskylä: Atena.
- Linell, P. 1998. Discourse across boundaries: On recontextualizations and the blending of voices in professional discourse. *Text* 18 (2): 143–157.
- Luokkanen, P. 2004. *Huovismaisuutta ja konkretiaa. Selkokielistämisen periaatteet kaunokirjallisissa teksteissä: Veikko Huovisen ja Marja-Leena Avelan Hamstereiden vertailua*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Pietilä, V. 1993. On tämä aika kamala – ja kiehtova – peli! *Virittäjä* 97 (4), 345–366.
- Shore, S. 2008. Lauseiden tekstuaalisesta jäsennyksestä. *Virittäjä* 112 (1), 24–65.
- White, P. R. R. 2000. Media objectivity and the rhetoric of news story. Teoksessa Eija Ventola (toim.) *Discourse and community. Doing functional linguistics*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 379–397.
- Virtanen, H. 2009. *Selkokielen käsikirja*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, Oppimateriaalikeskus Opik.
- Vološinov, V. 1990 [1929]. *Kielen dialogisuus*. Suomenenos, esipuhe ja selitykset Tapani Laine. Venäjänkielinen alkuteos Marksizm i filosofija jazyka. Tampere: Vastapaino.

Aineistolähteet

- Edullisissa koruissa saattaa olla haitallista nikkeliä. Selkoutiset 10.6.2003.
Helsinki toiseksi turvallisin. Selkoutiset 30.3.2005.
Hervannan Siwan ryöstö – poliisi palasi lähtöruutuun. Aamulehti 29.10.2010
Iran julistautui supermahdiksi vallankumouksen 30-vuotispäivänä. Helsingin Sanomat 10.2.2009.

Kaksi varuskuntaa lopetetaan. Selkouutiset 30.3.2005.
Katot vaarassa lumen vuoksi. Selkouutiset 11.4.2006.
Lakkautuspäätökset herättivät tyrmistystä. STT 16.3.2005.
Naiset ajavat autoa entistä enemmän. Selkouutiset 25.4.2006.
Nova-yhtiöiden seitsemälle entiselle johtajalle syytteitä. Aamulehti 29.10.2010. STT.
Palander palasi alppihiihdon eliittiin. Suomalainen laski Alta Badian suurpujottelun voittoon.
STT 17.12.2006.
Palander palasi huipulle. Selkouutiset 19.12.2006.
Pelastuslaitokset syynäävät hallien kattolumet. STT 9.4.2006.
Selvitys: Helsinki mailman toiseksi turvallisimaksi kaupunkiksi. STT 14.3.2005.
Tutkimus: Naiset autoilevat aiempaa enemmän. Joukkoliikenteen käyttö vähentynyt
lentomatkustamista lukuun ottamatta. STT 10.4.2006.
Viranomaiset varoittavat markkinoilla olevista nikkelikoruista. STT 28.5.2003.